

ԱԿՆԱՐԿ՝ ԵՐԱԺՇՏԱԳԻՏ-ՄԱՆԿԱՎԱՐԺ ՀԵՂԻՆԷ ՔԱՑԱԽԵԱՆԻ ԿԵԱՆՔԻ ԵՒ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԵԱՆ

ՆԱԹԱԼԻ ՅԱՐՈՒԹԻՆԵԱՆ
harutyunyan.natalie@gmail.com

Երաժշտագէտ եւ մանկավարժ, ԽՍՀՄ վաստակաւոր ուսուցիչ՝ Հեղինէ Քացախեանը, լինելով Ի. դարի 20ականներին Հայաստանում ձեւաւորուող նոր՝ խորհրդային կրթական համակարգի առաջնեկներից, իր երկար կեանքի ընթացքում անդադար աշխատանքի եւ ինքնակատարելագործման շնորհիւ դարձել էր Հայաստանի երաժշտական կրթութեան ամենահեղինակաւոր մասնագէտներից մէկը, որին սիրով եւ ակնածանքով էին վերաբերում ոչ միայն Հայաստանում:

Հեղինէ Քացախեանը ծնուել է Թիֆլիսում 1908 կամ 1909ի Յունուարի 1ին¹:

Ըստ իր յուշերի, նա որոշ ժամանակ յաճախել էր իր քրոջ՝ Մարգարիտի հետ Թիֆլիսի Գայիանեան

եան դպրոցը, սակայն որեւէ փաստաթուղթ այդ մասին չի պահպանուել, եւ նույնիսկ իր ինքնակենսագրականում նա չի անդրադառնում այդ փաստին: Հաւանաբար, այդ ժամանակահատուածին է վերաբերում նաեւ իր մասնակցութիւնը եկեղեցական երգչախմբին, որի մասին նա պատմում էր միայն ընտանեկան շրջապատում²: Իր անձնական թերթիկում պահպանուած ինքնակենսագրականի համաձայն նրա ուսումնառութիւնը սկսուել է 1918ին, երբ ընդունուել է Երեւանի Միասնիկեանի Անուան II (Երկրորդ աստիճանի) աշխատանքային դպրոցը, որն աւարտել է 1927ին: Այդ տարիների ընթացքում բացայայտուեցին Հեղինէի բարձր աշխատունակութիւնը³, յիշողութիւնը, նրա երաժշտական ընդունակութիւնները եւ առանձնակի սէրը երաժշտութեան հանդէպ, որոնք ուղեկցում էին նրան ողջ կեանքում: Հետաքրքրական է, որ նրա առաջին քայլերը երաժշտութեան մէջ համընկել են Հայաստանի առաջին հանրապետութեան վերջին՝ 1921ի ընթացքում տեղի ունեցած երկու նշանակալի մշակութային իրադարձութիւնների: 1921 Յունուարի 23ին կայացել է Երեւանի ժողովրդական Համալսարանի հանդիսաւոր բացումը, իսկ նոյն թուի Դեկտեմբերի 22ին բացուել էր Երեւանի Երաժշտական Մտուղիան՝ Ռոմանոս Մելիքեանի ղեկավարութեամբ: 1924-25 ուսումնական տարում, երբ նրա կազմը համալրուեց յատուկ հրաւիրուած մասնագէտների՝ երաժշտագէտ Սպիրիդոն Մելիքեանի, կոմպոզիտորներ Ալեքսանդր Սպենդիարեանի, Արտեմի Այվազեանի, փիլիսոփայ Արշակ Ազամեանի եւ այլոց կողմից⁴, այն վերափոխուեց կոմսերվատորիայի⁵: Մտուղիայում նա հետեւել է Սպենդիարեանի տեսութեան եւ կոմպոզիցիայի դասերին⁶, զուգահեռ յաճախելով Աննա Մնացականեանի մասնագիտական դաշնա-

մուրի դասարան: 1927ին Քացախեանն աւարտեց դպրոցը եւ Ստուդիան, իրաւունք ստանալով աշխատելու մանկապարտէզում: Յատուկ հարկաւոր է նշել, որ Միասնիկեանի Անուան Դպրոցի սաներն աւարտական դասարանում անցնում էին երաժշտութեան եւ նկարչութեան դասաւանդման մեթոդիկա⁷ եւ դպրոցն աւարտելուց անմիջապէս յետոյ կարող էին դասաւանդել մանկապարտէզներում երգի եւ նկարչութեան դասեր: Սպ. Մելիքեանի մեթոդաբանութեան⁸ ամուր հիմքի վրայ Քացախեանը կառուցեց յետագայում սոցիեթիո տեսական նիւթերի դասաւանդման իր պարզ եւ ազդեցիկ մեթոդը⁹: Դա թոյլ տուեց նրան, դպրոցն աւարտելուց անմիջապէս յետոյ աշխատանքի ընդունուել Հայտնարկօօսի մանկապարտէզում՝ որպէս մանկավարժ եւ դաշնակահարուհի, միաժամանակ շարունակելով իր ուսումը արդէն նորաստեղծ Կոնսերվատորիայում:

1929-1930 ուսումնական տարում, երբ նա դեռեւս սովորում էր Կոնսերվատորիայի Մանկավարժական Բաժանմունքում, սկսեց կազմաւորուել Հայաստանի առաջին արհեստավարժ երաժշտական դպրոցը¹⁰: 1931ին նա աւարտեց Կոնսերվատորիայի Մանկավարժական Բաժինը, իրաւունք ստանալով աշխատելու երաժշտական դպրոցում, եւ անյապաղ գործի անցաւ որպէս տեսական առարկաների ուսուցչուհի եւ երգչախմբի ղեկավար¹¹, միաժամանակ աշխատելով նաեւ մանկապարտէզում: 1932ին, սակայն, տեսնելով, որ աշակերտներին թիւը արագ աճում է, նա թողեց մանկապարտէզը¹² լիովին նուիրուելով դպրոցին:

«Սոցիեթիո» եւ «երաժշտական գրականութիւն» դասանիւթերը, որոնք նա սկսել էր դասաւանդել երաժշտական դպրոցում, պահանջում էին նոր մօտեցում, նոր մեթոդաբանութիւն: Քացախեանը ուսումնասիրում էր Ռուսաստանի փորձը այդ ասպարէզում, սակայն, իւրացնելով այն, փորձում էր միաժամանակ կիրառել այն հայկական նիւթի վրայ: Ժամանակը քիչ էր. հարկաւոր էր պատրաստել ապագայ լիարժէք հայ կոմպոզիտորներ եւ առհասարակ երաժիշտներ, որոնց ականջը¹³ արդէն իսկ մանուկ հասակից սովոր պիտի լինէր հայ ելեւէջին, նրա կշռութաւոր եւ կառուցութեամբային առանձնայատկութիւններին, որոնք նա պիտի կարողանար տարրերել այլ ազգերի ժողովրդական եւ արհեստավարժ երաժշտութիւնից: Քացախեանը ցանկանում էր, որ երաժշտական մասնագիտական կրթութեան ծրագրերը Հայաստանում, ընդունելով Մոսկուայից ստացուած մեթոդաբանութիւնն ու ծրագրերը, որոնցում գերիշխում էին եւրոպական դասական եւ ուսական երաժշտութիւնը, ընդգրկեն նաեւ երեխաների համար մատչելի հայ երաժշտութիւն եւ տարէց-տարի բարդանալով, ընդգրկեն բաւականին բարդ բազմաձայն օրինակներ: Նրա նպատակներից ամենակարեւորն այն էր, որ երեխաները զարգանան հնարաւորինս բնականոն ընթացքով, վստահութեան եւ սիրոյ ջերմ մթնոլորտում, սովորելով լուծել ուսումնական բարդ խնդիրները ստեղծագործաբար, կարծես խաղալով: Դա վերաբերում է մասնաւորապէս սոցիեթիոյի դասընթացին, որում երեխաները գրում են երաժշտական թելադրութիւններ եւ երաժշտական ստեղծագործութեան իրենց առաջին փորձերն են անում: Մանուկների ստեղծագործութիւնները այն ժամանակ արդէն իսկ տպագրւում էին Պիոնէր Կառչ եւ այլ մանկական թերթերում¹⁴:

Այդ անկաշկանդ, հետաքրքրատիրութիւնը արթնացնող մթնոլորտում է, որ մեծացել են այժմ մեծանուն երաժիշտներ՝ կոմպոզիտորներ Առնօ Բարաջանեանը, էդուարդ Միրզոյեանը¹⁵ Ալեքսանդր Յարութիւնեանը, Ադամ Խուզոյեանը, Ղազարոս Սարեանը, Գազիկ Հովունցը, էդգար Յովհաննիսեանը, Ռորերտ Ամիրխանեանը, Մարտին Վարդազարեանը, կատարողներ՝ Օնիկ Յարաջանեանը, Արեւիկ Աւդալբեկեանը, Յակոբ Վարդանեանը, Ադիկ Մատինեանը, Կարէն Կոստանեանը, Ալեքսանդր Չաուչեանը, Նելլի Դանիէլ-Բէկը, Չեմֆիրա Բարսեղեանը, Ադա Յակոբեանը, Եաշա Չարգարեանը, Կարապետ Հայրապետեանը, երաժշտագէտներ՝ Մազարիտ Յարութիւնեանը, Գէորգ Գէօրգիեանը, Նովայիս Դերոյեանը, Մարգօ Բրուտեանը, Քնարիկ Գրիգորեանը¹⁶, Թերեզա Արագեանը, Ջուլիետտա Ալաւերդեանը եւ բազմաթիւ այլ երաժիշտներ, որոնք ոչ միայն փայլել են համաշխարհային առարկէզում, այլեւ իրենց հերթին կրթել են երաժիշտների յաջորդ սերունդները¹⁷ :

1941ին, չքաւարարուելով Երեւանի Կոնսերվատորիայի Մանկավարժական Բաժնում ստացած իր գիտելիքներով, Քացախեանը մեկնում է Մոսկուա, որպէսզի ընդունուի Մոսկուայի Կոնսերվատորիայի Երաժշտագիտական Բաժինը։ Սակայն սկսում է Հայրենական Մեծ Պատերազմը, եւ նա վերադառնում է Երեւան, եւ, չնայած պատերազմի դժուարութիւններին, 1941ին կրկին ընդունւում է Երեւանի Կոնսերվատորիա եւ 1946ին աւարտում է այն որպէս երաժշտագէտ¹⁸ :

1946ից մինչեւ 1969 Քացախեանը աշխատում է նաեւ Կոնսերվատորիային կից Չայկովսկու Անուան՝ տաղանդաւոր երեխաների համար նորաստեղծ Երաժշտական Տասնամեակում։ Այդ դպրոցում նրա սաներն էին կոմպոզիտոր Մ. Վարդազարեանը, դիրիժոր Մելիք Մախակալեանը, երաժշտագէտ Արմէն Բուդաղեանը, թաւջութակահար Ջոն Գէորգեանը, ալտահար Արթուր Սուլթանեանը, դաշնակահարներ Մազլենա Բադալեանը, Իրինա Սեդրակեանը եւ այլ տաղանդաւոր երաժիշտներ։

1953ին Քացախեանը նշանակւում է Ալեքսանդր Սպենդիարեանի Անուան Դպրոցի անօրէնի ուսումնական խնդիրների տեղակալ։

Ամփոփելով իր դասաւանդման փորձը, նա գրում էր մեթոդական ձեռնարկներ, որոնցից առաջինը նրա հանրայնա Մոլթեջիօն էր (Երեւան, 1959)։ Դա Խորհրդային Հայաստանում ստեղծուած սոլֆեճիոյի աննախադէպ մի դասագիրք էր, որը կազմուած էր բացառապէս հայ երաժշտութեան նմուշներից։ Դրան կարօտ էին թէ՛ ուսուցիչները, եւ թէ՛ երեխաները։ Հասկանալի պատճառներով դասագրքում չեն ընդգրկուած հայ հոգեւոր երաժշտութեան նմուշները¹⁹ եւ որոշ, խորհրդային տարիներին արգելուած հայրենասիրական երգեր, օրինակ՝ «Չարթիր, Լաօ» երգը։ Միեւնոյն ժամանակ, դասագրքում գետեղուած է այդ երգի նոր տարբերակը (տն՝ս 172՝ Բարաջանեանի «Երիտասարդականը»), որից կարելի է կուսնել, որ այդ երգը կոմպոզիտորին քաջ ծանօթ է եղել, եւ որ հեղինակը ցանկացել է, որ «Չարթիր, Լաօ»ի մեղեդին, թէկուզ եւ տարբերակմամբ քոլարկուած լինելով, այնուամենայնիւ հնչի եւ արթնացնի հայ մարդու հայրենասիրական զգացմունքները։

Դասագրքի նիւթը ներկայացուած է 5 բաժիններով, որոնցից առաջին եւ երկրորդ բաժիններում ընտրուած են պարզ շափերի մէջ գրուած մեղեդիներ, որտեղ ուսուցչի ուշադրութիւնը կարող է կենտրոնանալ հետզհետէ աւելի

բարդ տոնայնութիւններում երեխաների լսողութիւնը վարժեցնելու խնդիրներին: Երբորդ եւ չորբորդ մասերում հիմնական ուշադրութիւնն ուղղուած է կշռութաւոր բազմազան բարդութիւնների վրայ, իսկ հինգերորդում՝ երկձայն երգեցողութեան վրայ, որն, ինչպէս յայտնի է, բազմաձայն երգեցողութեան բանալին է:

Սուրճեջիտի առաջին հայկական դասագիրքը երաժշտական դպրոցների համար առանձնանում է նախկինում տպագրուած երաժշտութեան դասագրքերից ոչ միայն բազմաձայնութեան եւ այլ երաժշտական խնդիրների հանդէպ առանձնակի ուշադրութեամբ, այլեւ երաժշտական նիւթի բազմազանութեամբ:

Այստեղ են կոմիտասի, Ռ. Մելիքեանի, Սպ. Մելիքեանի, Վալիա Սամուէլեանի, հայկական ժողովրդական երգերի ձայնագրումները, Քրիստափոր Կարա Մուրզայի, Կոմիտասի, Ռ. Մելիքեանի, Գրիգոր Սիւնու, Մուշեղ Աղայեանի, Թաթուլ Ալթունեանի, Գայիանէ Չերտարեանի եւ այլոց ժողովրդական երգերի մշակումները: Բացի դրանից, ընդգրկուած են յայտնի կոմպոզիտորներ Սպենդիարեանի, Ռ. Մելիքեանի, Անուշաւան Տէր-Ղեւոնդեանի, Ա. Մանուկեանի, Միքայէլ Միրզայեանի, Մարտին Մազմանեանի, Անտոն Մայիլեանի, Կարո Չաքարեանի, Նիկողայոս Տիգրանեանի մեղեդիները, հատուածներ Ա. Մանուկեանի «Չորի Վերջը», Մ. Մազմանեանի «Ճուտիկ», Սարգիս Մուրադեանի «Շունն Ու Կատուն» մանկական օպերաներից, Արմէն Տիգրանեանի «Անոյշ» եւ «Դաւիթ Բէկ», Սպենդիարեանի «Ալմաստ» օպերաներից, Արամ Խաչատրեանի «Գայիանէ» բալետից: Ներկայացուած են նաեւ Ալ. Յարութիւնեանի, Ստեփան Ջրբաշեանի, Է. Յովհաննիսեանի, Դանիէլ Ղազարեանի, Ռ. Աթայեանի²⁰, Աշոտ Սաթեանի, Վահագն Արարատեանի, Արամ Սաթունցի, Գ. Սողոմոնեանի, Ա. Հարենցի, Գ. Գեղարիկի, ինչպէս նաեւ կին կոմպոզիտորներ՝ Սուսաննա Գայիլեանի²¹, Գեղունի Չիշեանի, Վալիա Սամուէլեանի, Սոֆիա Սամուէլեանի, Լիւսիա Սաֆարեանի, Գ. Չերտարեանի երգերը եւ մշակումները: Դա մեծապէս նպաստեց հայ երաժիշտների ստեղծագործութիւնների լայն ճանաչման եւ երեխաների ինքնուրոյն ստեժագործութեան խթանման:

Դասագիրքը, որի 1959ի հրատարակման տպաքանակը 3.000 օրինակ էր, շարունակ վերահրատարակուած էր, իսկ նրա տպաքանակը՝ պահանջարկի աճին համաձայն, շարունակ աճում էր: 1961ին եւ 1964ին այն արդէն 5.000 էր, 1967ին հասաւ 10.000, իսկ 1969ին՝ 15.000 օրինակի: Այդուհանդերձ, 1974ին կրկին պահանջուեց նոր վերահրատարակում: Այսպիսով, 15 տարիների ընթացքում դասագիրքը անփոփոխ վերահրատարակուեց 7 անգամ եւ մինչ օրս կիրառուում է թէ՛ Երեւանի, եւ թէ՛ մարզերի երաժշտական դպրոցներում:

Այդ ձեռնարկին հետեւեցին մի շարք նոր՝ նոյնպէս հայկական երաժշտութեան նիւթերով գրուած սուրճեջիտի դասագրքեր, որոնցից նախ եւ առաջ հարկաւոր է նշել Աթայեանի եւ Միքայէլ Տէրեանի կազմած դասագիրքը (Երեւան, 1961), որտեղ օրինակները ներկայացուած են ոչ թէ եւրոպական մաթորմինորային համակարգի համաձայն, այլ ըստ հայ երաժշտութեան ձայնեղանակների: Գնահատելի է նաեւ, որ ամէն երաժշտական նմոյշ ունի համապատասխան յղում իր աղբիւրին՝ այս կամ այն բանահաւաքի կամ կոմպոզիտորի համապատասխան հրատարակուած կամ ձեռագիր երկի²²:

Քննախեանի դասագիրքը սկիզբ դրեց մի շարք ուսումնասիրութիւնների, որոնք ուղղուած էին հայ երաժշտութեան աւանդոյթներն եւ ընթացիկ կեանքի

երևույթները համատեղելու եւ պատշաճ կերպով նոր սերունդներին ներկայացնելուն:

1967ին հրապարակուեց Քացախեանի երաժշտական թելադրութիւնների ժողովածուն, որը նոյնպէս կազմուած էր զուտ հայկական մեզդիներէց: Թատկանչական է, որ Քացախեանի ֆանֆերով ուսու կամ այլ ազգի սուֆիֆիոյի նոր ձեռնարկներում տեղադրուեցին նաեւ հայկական նիւթեր²³: 1987ին՝ յետմահու²⁴, լոյս տեսաւ երաժշտական դպրոցների Կրդ դասարանի աշակերտների համար Քացախեանի պատրաստած երաժշտական գրականութեան դասագիրքը:

1969 Դեկտեմբերի 1-28՝ Քացախեանը, Խորհրդային Միութեան արուեստագէտների պատուիրակութեան կազմում, գործուղուեց Բազդադ՝ երաժշտական նոր կրթօջախ հիմնադրելու: 1970 Յուլիսի 8-14՝ նա մասնակցել է Մոսկուայում կայացած Թ. Համաշխարհային Խորհրդատոյին (ISME), որը նուիրուած էր երաժշտական կրթութեան հարցերին²⁵: Հայաստանի կողմից հրաւիրուած էր նաեւ Էդ. Միրզոյանը:

Քացախեանը յաճախ մասնակցում էր Հայաստանի կոմպոզիտորների Միութեան կազմակերպած հայ կոմպոզիտորների նոր երկերի քննարկումներին: Պահպանուել է դրանցից մէկում արտասանած իր ելոյթի ձեռագիրը, որում նա յորդորում է «մանուկների համար նուրբ ճաշակով գեղարուեստական քարձրորակի ստեղծագործութիւններ» գրել, անդրադառնալով երեխաների համար գրուած երաժշտութեան բոլոր ոլորտներին եւ մանրամասնելով ամէնքի պահանջմունքները²⁶: Անձամբ ճանաչելով երաժիշտներից շատերին, անընդմէջ պահպանելով նրանցից շատերի հետ բարեկամական յարաբերութիւնները, նա մշտապէս լսում էր նոր ստեղծագործութիւնները եւ պարզորոշ կերպով արտայայտում էր իր կարծիքը դրանց մասին: Նա ուշադիր լսում էր ուսուցիչների կարծիքները այդ ստեղծագործութիւնների զուտ կատարողական առաւելութիւնների եւ թերութիւնների մասին, եւ իր գրուատանքով կամ քննադատութեամբ, որոնք սովորաբար խորապէս հիմնաւորուած էին լինում, օգնում էր լաւագոյն երկերի լայն ճանաչմանը, ինչն իր հերթին նպաստում էր ժողովրդի գեղարուեստական ճաշակի բարձրացմանը: Մասնակցում էր նաեւ երաժշտական կրթութեան խնդիրների քննարկումներին մամուլում²⁷:

Առհասարակ, Քացախեանին իբրեւ մարդու եւ մասնագէտի ընտրոշ գիծը ուշադրութիւնն էր մարդու՝ յատկապէս ստեղծագործող մարդու նկատմամբ: Նա հիանալի հասկանում եւ զգում էր նրանցից ամէն մէկի հոգեբանութիւնը, ակներեւ հեշտութեամբ շփման եզրեր գտնելով եւ երեխաների, եւ մեծերի հետ²⁸: Նրա բացառիկ յիշողութիւնը թոյլ էր տալիս անսխալ վերականգնել ամէնը, ինչ կապուած էր տուեալ անձնաւորութեան հետ, սակայն նա երբեւիցէ իր գիտելիքն ի շարի չէր կիրառում եւ նոյնիսկ ծայրաստիճան վրդովուած լինելով, նախընտրում էր կրկին քարի եւ կամեցող վերաբերմունք ցուցաբերել:

Սուֆիֆիոյի դասագրքի, սուֆիֆիոյի թելադրութիւնների եւ երաժշտական գրականութեան դասագրքից բացի, Քացախեանը թողել է նաեւ անտիպ աշխատութիւններ՝ «Սուֆիֆիո Առարկայի Դասաւանդման Մեթոդիկա», «Երաժշտական Թելադրութեան Դասաւանդման Մեթոդիկա», «Այ. Սպենդիարեանի Անուան Երաժշտական Դպրոցում Ընդունելութեան Քննութիւնների Անցկացման Մեթոդիկա» եւ «Երաժշտատեսական Առարկաների Դասաւանդման 50 Տարուայ Փորձը Հայաստանում»:

1960ի Նոյեմբերի 24ին Քացախեանին շնորհուեց Հայաստանի Խորհրդային Հանրապետութեան Վաստակաւոր Ուսուցչի կոչում: Նա պարգեւատրուել է «Հայրենական Մեծ Պատերազմի՝ 1941-45 Տարիներին Քաջակորով Աշխատանքի Համար» շքադրամով (1946), Հայաստանի Հանրապետութեան Գերազոյն Խորհրդի Նախագահութեան Պատուոգրով (1965), «Վ. Ի. Լենինի Մննդեան 100ամեակի Առթիւ՝ Քաջակորով Աշխատանքի Համար» շքադրամով (1970) եւ «Պատուոյ Նշան» շքանշանով (1971):

Հեղինէ Քացախեանը մահացել է 1986 Սեպտեմբերի 13ին:

ՄԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

- ¹ Քացախեանի ծննդեան վկայականում նշուած է 1908, որը չի համապատասխանում անձնագրում ամրագրուած եւ այլ բոլոր պաշտօնական փաստաթղթերում հաստատուած 1909 թուին: Այսօր դժուար է ստույգ պարզարանել զրա պատճառները, եւ, քանի որ Հեղինէ Քացախեանի բոլոր յրեւիանները նշուած են եղել մէկ տարուայ ուշացումով, ապա եւ, շարունակելով այդ աւանդույթը, 100ամեակն էլ մէկ տարով պէտք է ուշանար: Սակայն ո՛չ 2008, ո՛չ էլ 2009ին որեւէ անդրադարձ նրա անուանը Հայաստանում նկատուեց: Այս համեստ ակնարկը մի փորձ է մոռացութիւնից փրկելու նրա աւանդը՝ Ի. դարի հայ երաժշտութեան պատմութեան համար:
- ² Քայիանեան դպրոցին վերաբերող միակ յիշատակումը Քացախեանի գրառումներում կապուած է Սպիրիդոն Մելիքեանի անուան հետ: Վերջինիս մանկավարժական գործունէութիւնը սկսում է Թբիլիսիի Քայիանեան դպրոցից, որտեղ նա տալիս էր երգեցողութեան դասեր, ապա Երեւանում 1925ին Միասնիկեանի Անուան Դպրոցում կազմակերպել էր երգեցիկ խումբ (Սպիրիդոն Մելիքեան, Ազգային Արխիւ (ԱԱ), Ֆոնդ 1274, ցուցակ 3, գործ 10, ձեռագիր):
- ³ Մինչ օրս պահպանուել է նրա պատմութեան տետրը, գրուած շատ գեղեցիկ մանր ձեռագրով, որում նա, հաւանաբար, կատակի համար, նշել է տետրակի տարտի պահը՝ «1926 թուի Մարտի 14ին ժամը 12ին», ինչպէս նաեւ այդ շաբաթական իրադարձութեանը ներկայ իր բոլոր ընկերուհիների անունները եւ տեղը:
- ⁴ Տէ՛ս՝ Armen Budagian, Yerevanskaya Gosudarstvennaya Konservatoria Imeni Komitasa - 85, (Երեւանի Կոմիտասի Անուան Պետական Կոնսերվատորիա - 85), Երեւան, 2008, էջ 10, 19:
- ⁵ Կոմիտասի անունով այն կոչուել է աւելի ուշ, 1946 Դեկտեմբերին՝ Մշակոյթի Նախարարութեան ընդունած առանձին որոշմամբ:
- ⁶ Այդ դասերը նա վարում էր ոչ-պաշտօնական կարգով՝ իր ընտրած ուսանողների համար:
- ⁷ Քացախեանների ընտանեկան արխիւում պահպանուել է Միասնիկեանի Անուան Աշխատանքային V դպրոցի կողմից տրուած աւարտական վկայականը, որտեղ թուարկուած են այնտեղ դասաւանդուած բոլոր աւարկանները: Այդ ցուցակում կան՝ «Մրաժշտութիւն եւ Մրաժշտութ. Մեթոդիկա», «Նկարչութիւն եւ Նկարչութ. Մեթոդիկա»: Քացախեանի դպրոցական դասընկերուհի՝ գեղանկարչուհի Հեղինէ Արրահամեանը հաւաստեց, որ երաժշտութեան հետ Սպ. Մելիքեանը դասաւանդում էր երաժշտութեան մեթոդիկա եւ աւելացրեց, որ նկարչութեան մեթոդիկան նոյնպէս՝ դասաւանդուած էր:
- ⁸ Սպ. Մելիքեանի դասաւանդման արձանանքը թերեւս պէտք է փնտռել հայկական ձայնանիշերով գրուած երգի ձեռնարկների մէջ: Այդպիսիք լոյս էին տեսել ԺԹ. դարի վերջում եւ կիրառուում էին հայ դպրոցներում նաեւ Ի. դարի սկզբում: Դրանց շարքին է նիկողայոս Թաշճեանի Դասագիրք Եկեղեցական Զայնագրութեան Հայոց դա-

սաղիրքը (Էջմիածին, 1874), որին յաջորդել էին Եզնիկ քահանայ Երզնկեանցի Դասագիրք Հայկական Զայնացրութեան (Էջմիածին, 1887) եւ Արշակ Բրուտեանի Հայկական Եկեղեցական Միական Երկգասեան Ուսումնասիրութիւնների եւ Միջնակարգ Դպրոցների Համար (Էջմիածին, 1890) դասագրքերը։ Համեմատելով դրանք Սպ. Մելիքեանի կազմած Դասագիրք Երզնկոցութեան Ժողովածու՝ Հայկական Ժողովրդական, Ազգային եւ Եւրոպական (Քարգմանած) Միաձայն Երգերի (երկու մասից, երկուսն էլ՝ թիֆլիս, 1912) ձեւնարկի հետ, նախատեսուած են ծխական, եւ թեմական դպրոցների համար, կարելի է նկատել, որ էութեամբ եւ բովանդակութեամբ նա հետեւում է իր նախորդների՝ յատկապէս Երզնկեանցի դասագրքի հիմնական սկզբունքներին։ Ի դէպ, վերջինիս դասագիրքը բաւականին տարողունակ եւ հիմնաւոր է, իսկ նրա նախարանում զետեղուած է 1888 Դեկտեմբերի 15ին թիֆլիսում հեղինակի յոգուածը՝ «Մի Բացատրութիւն Հանրակրթական Դպրոցների Երաժշտութեան Ուսուցիչների Համար», որն այսօր էլ չի կորցրել իր մեթոդաբանական նշանակութիւնը։ Ի տարբերութիւն Երզնկեանցի, Սպ. Մելիքեանը ընդամէնը մէկ բացատրութեամբ, որն «Մի, Հայոց Աստուած» երգն է, զետեղել է իր ձեռնարկում այլաբանական՝ ժողովրդական եւ հեղինակային երգեր։ Երկրորդ տարբերութիւնն աւելի ակնհայտ է. Սպ. Մելիքեանի ձեռնարկը, ինչպէս նաեւ մէկ տարի յետոյ Մանուկ-Պետերբուրգում հրատարակուած Ռ. Մելիքեանի եւ Ա. Մանուկեանի կազմած Երաժշտական Այբեանքանը, դրուած են եւրոպական, այլ ո՛չ Հայկական ժայնանիշերով։ Սակայն բոլոր յիշատակուած ձեռնարկները, բացառութեամբ Սպ. Մելիքեանի ձեռնարկին, ունեն մէկ ընդհանուր թերութիւն. նրանցում չի նշուած երգերի հեղինակների անունները։ Հարկաւոր է ասել, սակայն որ Սպ. Մելիքեանն էլ հետեւողական չի գտնուել իր գաղափարի նկատմամբ. նա նշել է ոչ-բոլոր երգերի հեղինակներին եւ մի քանի դէպքերում նշել է ոչ թէ երգի անուանումը, այլ երգի առաջին բառերը (օրինակ, «Իտալացի Աղջկայ Երգը» նա ներկայացրել է որպէս «Մեր Հայրենիք» առանց նշելու երգի կոմպոզիտորին եւն.)։ Միւս կողմից, այդ ձեռնարկում հայ ժողովրդական երգերն ու պարեղանակները որպէս այդպիսիք ներկայացուած են աչակերտութեանը։ Դա թոյլ տուեց ուսուցման մէջ ընդգրկել նաեւ երաժշտագիտական-ազգագրական որոշ տարրեր։ Սպ. Մելիքեանին նուիրուած իր ակնարկում Բացատրեանը նշել է. «Պետք է ասել, որ այդ շրջանում ոչ միայն Սպ. Մելիքեանն էր աշխատում հանրակրթական դպրոցում, այլեւ մեր լաւագոյն մանկավարժներ՝ կոմպոզիտոր Միրայել Միրզոյեանը, Ազատ Մանուկեանը, Ռոմանոս Մելիքեանը։ Բոլորն էլ ազգային երգերը համարում էին սրբութիւն եւ մատաղ սերնդին դաստիարակում էին ազգային ոգով» (Սպիրիդոն Մելիքեան, նոյն)։ Վերջինս կոնսերվատորիայում Մանկավարժական Ծակույտէօի ստեղծման նախաձեռնողներից մէկն էր։ Ի դէպ, Ծակույտէօի առաջին խմբի 40 ուսանողներից աւարտեցին միայն չորս հոգի, որոնցից երեքը՝ Սաթիկ Աւլամազեանը, Սուսաննա Վարդանեանը եւ Հեյլինէ Քացախեանը նուիրուեցին երաժշտական մանկավարժութեան գործին։

⁹ Նկարագրելով Մելիքեանի դասաւանդման մեթոդը, նա գրել է. «Նրա դասաւանդման հիմքը հայկական ժողովրդական երգն էր։ Սպիրիդոն Մելիքեանը ուսուցանում էր երեխաներին հայկական երգեր, օրինակ՝ Հոյ-Նար, Աղուտը, Չաղցի Դեռով եւ այլն, ինքը կատարում էր խօսքերով, ապա երեխաները գտնում էին նոտաները, տնտղութիւնը, ապա գրում գրատախտակին եւ արտագրում տնտրերում։ (...) Ամենազլխատորը, երգի ուսուցումը կատարում էին կամերտոնով, առանց դաշնամուրի օգնութեան։ Սպիրիդոն Մելիքեանի մեթոդիկայում գնահատելին այն է, որ նա դաստիարակում էր երեխաներին հայկական ժողովրդական երգի ինտոնացիայով, բացի այդ կամերտոնի գործածութիւնը զարգացնում է երեխաների մեջ ինտոնացիայի մարքուրիւնը։ Ցաւօք սրտի պիտի ասել, որ հիմա օգտագործում ենք շատ քիչ» (նոյն)։ Ի դէպ, պահպանուել է Սուրէն Զարեկեանի Սպ. Մելիքեանին պատկերող մի

երգիծանկար, որում պարզ երևում է ձեռքում բարձր պահած կամերտոնը (Budagian, էջ 39)։

¹⁰ Սկզբում այն քառամեայ էր։ 1930ին նրան շնորհուեց Սպենդիարեանի անունը, իսկ 1935ին այն դարձավ եօթնամեայ (Ա. Սպենդիարեանի Անուան Երաժշտական Մասնագիտական Դպրոց - 75, կազմ.՝ Նոնա Ռսկանեան, Երևան, 2006)։ 1993ից դպրոցում գործում են նաև բարձր դասարաններ եւ փաստորէն այն տասնամեայ է դարձել, սակայն մինչ օրս դպրոցի պաշտօնական կարգավիճակը՝ որպէս եօթնամեայ դպրոցի, անփոփոխ է։ Սպենդիարեանի անուան պատիւը բարձր պահելու անհրաժեշտութեան գիտակցութեամբ, նա սերտորէն համագործակցեց Սպենդիարեանի տուն-թանգարանի հետ եւ դարձավ «Սպենդիարեանականների Ակումբ»ի նախաձեռնող խմբի անդամ, Հաւաքելով դպրոցի պատմութեան համար կարեւորութիւն ունեցող արձանագրութիւններ, նամակներ, լուսանկարներ, ծրագրեր եւ յուշանուէրներ, նա յոյս ունէր երբեիցէ տեսնել սիրելի դպրոցի պատմութեան մի թանգարան։ Յաւօք, այն ստեղծուեց նրա մահուանից յետոյ, երբ դպրոցի տնօրէնը դարձավ Զուլֆակահար եւ խմբավար Մերուժան Սիմոնեանը։ Վերջինիս Զանքերով եւ Նոյնպէս նրա նախկին աշակերտ՝ գործարար Ռուբէն Յարութիւնեանի շնորհիւ 1998ի Նոյեմբերի 26ին բացուեց հետաքրքրական եւ գեղեցիկ մի թանգարան, որին շնորհուեց Հեղինէ Քացախեանի անունը՝ որպէս դպրոցի հիմնադիրներից մէկի։ Յաւօք, թանգարանն երկար չգոյատեւեց։

¹¹ Անդրադառնալով այդ տարիների դասաւանդման իր փորձին, Քացախեանը գրել է՝ «Մենք շատ լավ ծանօթ էինք հայկական մանկական երաժշտութեան հետ. Ա. Տէր-Ղեւոնդեան, Ռ. Սեյիքեան, Ա. Մանուկեան, Ա. Մայիլեան, Մ. Սիրգայեան, Մ. Մազմանեան։ Գիտէինք ռուսական, արեւմտաեւրոպական կոմպոզիտորների ստեղծագործութիւնները։ Մեր դասաւանդման մեթոդիկական բազմազան չէր, բայց հետաքրքրացնում էինք երեխաներին» («Սոլֆեջիոյի Եւ Երաժշտական Գրականութեան Դասաւանդման Առաջընթացը 1930 Թուից Առ Այսօր» (մինչեւ 1984), ՀՀ ԱԱ, Ֆ. 274, ց. 3, գ. 18)։

¹² Այդ մանկապարտէզի հետ կապուած Քացախեանը, որին մանկապարտէզի երեխաներն անուանում էին պարզապէս «ընկեր էլիս», մի հետաքրքրական դէպք է պատմել։ Մի օր մանկապարտէզ էր այցելել Մոսկուայից Երևան ժամանած դեռեւս ոչ այդքան յայտնի կոմպոզիտոր՝ Արամ Խաչատրեանը։ Նա եկել էր երեխաների երաժշտական տուեալները՝ լսողութիւնը, կշռութի զգացողութիւնը եւն. ստուգելու, քանի որ նա մտահոգուած էր ընդունակ երեխաների յետագայ երաժշտական կրթութեան հարցերով։ Երեխաներից մէկը՝ փոքրիկ Առնօն մի խաղ է առաջարկում Մոսկուայից եկած «քեռուին»։ Ասում է՝ դու մի նոտայի հարուածիր, իսկ ես քեզ կ'ասեմ, թէ դա որ նոտան է։ Այդպէս, մի մանկապարտէզում, կայացաւ երկու հայ մեծ կոմպոզիտորների՝ Արամ Խաչատրեանի եւ Առնօ Բարաջանեանի առաջին հանդիպումը, որը ինչ-որ տեղ կանխորոշեց վերջինիս ճակատագիրը։ Հասկանալի է, որ այդ խաղին փոքրիկ Առնօն ծանօթացել էր «ընկեր էլիս»ի շնորհիւ, որի մօտ եւ հարունակել էր իր ուսումը Ալ. Սպենդիարեանի Անուան Երաժշտական Դպրոցում։

¹³ Հետաքրքրական է, որ Քացախեանի համար «ականջ» սասածը, ի տարբերութիւն «լսողութեան», մի տեսակ փիլիսոփայական, բայց միաժամանակ խիստ գործնական նշանակութիւն ունէր։ Դա մարդու ֆիզիկական ընթացիկ եւ նրա հոգեւոր կերտուածքի իւրատեսակ մի չափանիշ էր։ «Ականջ ունեցող» նա անուանում էր ոչ միայն լաւ լսողութիւն ունեցող երաժիշտներին, այլ նրանց, ում աշխարհընկալումը լսողական տեսակի էր եւ նրանում վառ կերպով արտայայտուած էին այդ անձնաւորութեան ճաշակը, բնագուր եւ ինտելեկտը իրենց միասնութեամբ։ Դա մշտապէս արտասանուած էր յարգանքով եւ հաւատով, նոյնիսկ եթէ այդ ականջ ունեցողը մի փոքր երեխայ լինէր։ Իսկ «ականջ չունի» նա ասում էր ամենաձայրայեղ դէպքում, երբ իր

Համար պարզ էր դառնում, որ, այդ անձնաւորութեան Համար երաժշտութեան մէջ որեւէ անեկիք չկայ:

¹⁴ Եղիշէ Զարենցի Անուան Գրականութեան Եւ Արուեստի Թանգարանում պահպանուած է Բարաջանեանի «Պիտներական Քայլերգ»ի ձեռագիրը, որը նա գրել է 9 տարեկան հասակում՝ Զարենցի մահազրութեամբ: Դա կոմպոզիտորի ամենաառաջին սոպազրուած ստեղծագործութիւնն է (ԳԱՔ, Ա. Բարաջանեանի Անուան Ֆոնդ):

¹⁵ Արձագանգելով Քացախեանին վաստակաւոր ուսուցչի կոչման շնորհմանը, կոմպոզիտոր Միրզոյեանը գրել է. «Հիանալի արդիւնքներ է տուել երաժշտութեան այդ հասնեստ սշակի գործունէութիւնը: Է. Քացախեանի ձեռքի տակով անցել է 1.000ից ատելի աշակերտ: Նրանցից շատ-շատերը, ինչպէս պէտք էր սպասել, այժմ դարձել են երաժշտութեան ասպարէզի ճանաչուած եւ անուանի մասնագետներ: Ահա անունների մի շարք, որը կարող է պատիւ բերել ամէն մի ուսուցչի. կոմպոզիտորներ Ա. Յարութիւնեան, Ա. Բարաջանեան, Ղ. Սարեան, Է. Յովհաննիսեան, Ջ. Տէր-Թադևոսեան, Ա. Աճեմեան, միջազգային մրցանակարաշխութեան լաուրեատներ Եու. Եղիզարեան, Ժան Տէր-Մերկերեան: Քացախեանի այս եւ շատ ու շատ աշակերտներ միշտ մեծ երախտագիտութեամբ ու սիրով են յիշում հարազատ ուսուցչուհու անունը» («Մեր Ուսուցիչը, Մեր Ընկեր Հիւան», *Երեկոյեան Երեւան*, 15 Դեկտեմբեր 1960):

¹⁶ Քնարիկ Գրիգորեանը յայտնի է որպէս Սպենդիարեանի կեանքի եւ գործունէութեան հետեւողականորէն ուսումնասիրող երաժշտագէտ: Նա ոչ միայն հեղինակ է *Ալ-Սպենդիարեան. կեանքը Եւ Ստեղծագործութիւնը* ուսումնասիրութեանը (Երեւան, 1952), այլեւ կազմել, խմբագրել եւ ներածական յղուած է գրել *Սպենդիարեանի գրական ժառանգութեան՝ յուշերի եւ նամակների հրատարակման Համար՝ Alexander Spendiarian. Vospominaniya, Pisma* (Ալեքսանդր Սպենդիարեան, յուշեր, նամակներ), Երեւան, 1962: Քացախեանին եւ Գրիգորեանին միաւորում էին սէրն ու նուիրումը աշխատանքի եւ մեծ կոմպոզիտորի արուեստի նկատմամբ: Նրանք սպենդիարեանականների ակումբի հիմնադիր անդամներից էին: «Սիրելի ուսուցչուհու, ընկերուհու, կողմնակալիս Էլիային՝ լաւագոյն ցանկութիւններով»՝ այսպէս է մակագրել Գրիգորեանը իր գրքերից մէկը, նուիրելով այն Քացախեանին եւ այն յատկանշական է նրանց պարզ, ջերմ եւ անմիջական յարաբերութիւնների Համար:

¹⁷ Ալ-Սպենդիարեանի Անուան Գպրոցի տնօրէններից երկուսը՝ Բարկէն (Բորիս) Սարգսեանը (1856-82) եւ Մերուժան Սիմոնեանը (1897-99) նոյնպէս նրա աշակերտներն են եղել: Մանկավարժութեան ասպարէզում երկար տարիներ աշխատում էին նաեւ Պետրոս Հալկազեանը, Էլզա եւ Ռոզա Թանդիլեանները, Տատիանա Հայրապետեանը, Անահիտ Ծահրազեանը եւ շատ ուրիշներ:

¹⁸ Այն տարիներին Երեւանի Կոմսերվատորիայում նրան դասաւանդում էին Վարդգէս Տալեանը (հայ երաժշտութեան պատմութիւն եւ պոլիֆոնիա), Հայկ Գիւլիֆէօֆեանը (գրականութիւն եւ էսթետիկա), Գէորգ Մանկալեանը (Թատրոնի պատմութիւն), Զուէն Վարդանեանը (երաժշտութեան պատմութիւն), եւն. Ուսանողական տարիներից պահպանուել են նրա գրառումները, որոնցից շատ հետաքրքիր է «Հայ Երգը Իր Ճիւղերով» ուսումնասիրութիւնը (ՀՀ ԱԱ Ֆ. 1274, ց. 3, դ. 12):

¹⁹ Երեւանի Կոմիտասի Անուան Պետական Կոմսերվատորիայի Ժողովրդական Ստեղծագործութեան Ամբիոնում պահպանուող Ազատ Մանուկեանի կազմած *Փնջիկ Մանկական Երգարանի* մէջ միակ հոգեւոր նմուշի՝ # 21 «Աղօթք» երգի վրայ մեծ խաչ է քաշած: Ի դէպ, Սպ. Մելիքեանի կազմած ժողովանուի միակ հոգեւոր նմուշը՝ Մակար Եկմարեանի «ՄՎ, Հայոց Ատուած» երգը խորհրդային տարիներից մինչ օրս հնչում է այսպէս կոչուած «ղաւաղաբար»: Ճիշտ է, այդ դէպքում, երաժշտութեան բնոյթը պահպանելով, որոշակի վերափոխման են ենթարկուել երգի բառերը. այժմ այն հնչում է որպէս «ՄՎ, Հայոց Աշխարհ»: Այնուամենայնիւ, երաժշտութեան լիցքը

և կատարման յստակօրէն վե՛հ եղանակը նոյնիակ այդ չէզոք խօսքերի դէպքում խոր ու ազդեցիկ տպաւորութիւն են գործում: Ի տարրերութիւն երգի ճշգրիտ խօսքերով կատարմանը, որի ազդեցութեան մէջ մեծ է գիտակցականօրէն աղօթքն ասելու տրամադրուածութեան դերը, փոփոխութեան ենթարկուած տարրերակի լիցքը ազդում է առաւելապէս ենթագիտակցութեան վրայ: Հետաքրքրական է, որ Քացախեանի խիզախումը՝ զուտ Հայկական նմուշներով սորձեցիտի ձեռնարկ գրելու եւ պետական պատուէրով այն լոյս ընծայելու 1959ին, երբ Ստալինի մահուան օրից անցել էր ընդամենը 6 տարի, խթանեց նոր աշխատանքներն այդ ուղղութեամբ: Արդէն 1961ին Քացախեանի *Սորձեցիտի խմբագիր՝* երաժշտագէտ Աթայեանի եւ խմբավար Տէրեանի Համատեղ աշխատանքով լոյս տեսաւ մի նոր սորձեցիտի ժողովածու, որում արդէն ընդգրկուած էին Կոմիտասի «Տաղք Եւ Այելուք», ինչպէս նաեւ Եկմայեանի «Պատարագ»ի Հատուածները:

²⁰ Իր գործունէութեան սկզբնական շրջանում յայտնի երաժշտագէտ Աթայեանը ստեղծագործում էր, եւ դա շատ կարեւոր է Հասկանալու Համար նրա կատարած աշխատանքի, մասնաւորապէս Կոմիտասի ստեղծագործութիւնների խմբագրութեան Հետ կապուած Հարցեր:

²¹ Սուսաննա Քալիկեանը ոչ միայն մանկական երգերի, այլեւ կարեւոր նշանակութիւն ունեցող մի ձեռնարկի՝ *Նախադպրոցական Երաժշտական Թաղերի Եւ Պարերի Զեռնարկի* Հեղինակ է: Այն հրատարակուել է Երեւանում, 1961ին:

²² 1965ին լոյս տեսաւ նոյն Հեղինակների *Երկձայն Եւ Եռաձայն Սորձեցիտ* ձեռնարկը, գրուած նոյն՝ ակադեմիական ոճով: Այդ դասագրքերը մեծ մասամբ կիրառուում են երաժշտական ուսումնարաններում եւ Կոնսերվատորիայում, դպրոցներում՝ աւելի սակաւ: 1977ին հրատարակուեց Սորձիա Սամուէլիանի եւ Ստեփան Նաղդեանի կազմած սորձեցիտի դասագիրքը, որը հայ եւ եւրոպական կոմպոզիտորների երաժշտական օրինակներից բացի առաջարկում է նաեւ յատուկ մշակուած ձայնավարժութիւններ, որոնք օգնում են երեխաներին ընկալել այս կամ այն դասի երաժշտական նրբեր: Այն վերահրատարակուել է 1982ին եւ մինչ օրս յաջողութեամբ կիրառուում է երաժշտական դպրոցներում: 1980ին լոյս տեսաւ Եուրի Գէորգեանի եւ Յ. Բեքարեանի *Սորձեցիտ* դասագիրքը, որում արտայայտուել է Հեղինակների նոր մօտեցումը առարկայի Հանդէպ:

²³ Պահպանուել են նրա գործընկերներ՝ Մարիա Պալուֆնա Անդրէեւայի եւ այլոց Հետ նամակագրութիւնը, որտեղ ասուում է Հայկական երաժշտութեան նմուշների ներմուծման մասին այդ Հեղինակների ձեռնարկներում: «Ես ունեմ հայկական սոլֆեջիտի երկու ձեռնարկներ, որոնք Դուք ինձ նուիրել էք, - գրել է Անդրէեւան, - Այնտեղից որոշ մեղեդիներ ես արդէն փոխառել եմ: Յանկայի կը լինէր հայկական երգեր լինէին նուագակցութեամբ, ռուսերէն քարգմանուած տեքստով՝ որեւէ մի գեղարուեստական գործ» (ԱԱ, Փոնդ 1274, ցուցակ 3, գործ 23, ձեռագիր): Նման խնդրանքները շատ էին ուրախացնում Քացախեանին, եւ նա մշտապէս սիրով կատարում էր դրանք: Մենք՝ աշակերտներս, ապրում էինք Հաճելի զարմանքի պահեր, երբ նոր լոյս տեսած ռուսական ձեռնարկներում գտնում էինք մեր երգերը, որոնցից ոմանք կարող էին դեռեւս մեզ անծանօթ Հայկական ժողովրդական երգեր լինել, եւ դա է՛լ աւելի Հետաքրքիր էր դարձնում մեր դասերը:

²⁴ Քացախեանը ցանկանում էր, որ առնուազն իր այդ դասագիրքը լոյս տեսնի պատկերազարդ՝ զուեւաւոր նկարներով, որպէսզի երեխաների Համար այն լինի առաւել Հաճելի եւ տրամադրող: Սակայն այդ ցանկութիւնը ոչ ոք չէր շտապում կատարել, եւ սպասելով, որ այդ Հնարաւորութիւնը ընձեռնուի, նա յետաձգում էր գրքի լոյսընծայումը: Ի վերջոյ, Հասկանալով, որ օրհասական պահը մօտեցել է, տպարանի աշխատողներն 1986ին արագացնում են տպագրման աշխատանքները, բայց եւ այնպէս

իր վերջին դասագիրքը պատկերագարդ տեսնելու ցանկութիւնը մնում է չիրականացում:

²⁶ ISME – International Society of Music Education: Նրա ելույթի բնագիրը չի պահպանուել, սակայն պահպանուել են նրա գրառումները խորհրդատուական ելույթ ունեցած մի շարք այլ հեղինակների մասին: Իր սովորութեան համաձայն, Քաղաքապետը մշտապէս գրանցում էր ամէն մի նորույթ, որը կարող էր օգտակար լինել երաժշտական կրթութեան ասպարէզում: Իր անուարտ «Մոլֆեյիտի և Երաժշտական Գրականութեան Դասաւանդման Առաջընթացը 1930 թուից Առ Այսօր» (մինչեւ 1984) երկում Քաղաքապետը ներկայացրել է բազմաթիւ բաց դասեր, մեթոդական զեկուցումներ, խորհրդատուական, Մոսկուայի, Լենինգրադի (Ս. Պետերբուրգ), Վիլնիուսի, Տալլինի, Ռիգայի, Խարկովի, Մինսկի, Քրիլիսի, Բաքուի գործակիցների հետ, որոնք տեղի են ունեցել նշուած ժամանակամիջոցում (ՀՀ ԱԱ, ֆ. 274, ց. 3, գ. 18)

²⁷ ԱԱ, ֆ. 1274, ց. 3, գ. 10 (ձեռագիր) տարեթիւը չի նշուած, ենթադրաբար, դա 60-ականներին է: Այդ ելույթում Քաղաքապետը մասնաւորապէս յորդորում էր երիտասարդ կոմպոզիտորներ՝ Սոֆիա Սամուէլեանին և Գեղունի Չիչեանին աւելի շատ երգեր գրել երեխաների համար, ասելով, որ նրանք կարող են գրել լաւ երգեր, բայց քիչ են գրում: Այսօր կարելի է ասել, որ Չիչեանը յայտնի է Հայ մանուկների համար գրուած իր բազմաթիւ երգերով: Մանկուց նանաչելով և սիրելով այդ երգերը, ապագայ երաժիշտները յետագայում սիրով անդրադառնում են նրա վտիպ և գործիքային այլ ստեղծագործութիւններին:

²⁸ Պահպանուել է Մովսէսական Արուեստ ամսագրում նրա ելույթը երաժշտական կրթութեան ընթացիկ հարցերով:

²⁹ «Օր-օրի փոխում է կեանքը, զարգանում ու հարստանում: Պէտք է հասկանալ աշակերտի հոգեբանութիւնը, ճանաչել իւրաքանչիւրին, որպէսզի հնարաւոր լինի գտնել այն բանային, որն ամենաարդիւնատուը կը լինի երաժշտութեան հիմունքները սովորեցնելու համար: Ամէն անգամ, երբ պատկերացրել եմ, որ դասարանում սպասող անհամբեր հայեացքներ կան, հետաքրքրաւէր ու բանիմաց աշակերտներ, կրկին անգամ զգացել եմ, որ շատ զգոյշ պիտի մտնել դասարան, շատ պատրաստուած, որովհետեւ դու պատասխանատու ես քո իւրաքանչիւր խօսքի, իւրաքանչիւր մեկնարանութեան համար»՝ ասել է Քաղաքապետը Աւանգարդ թերթի թղթակցին (Գոհար Ռշտունի, «Անուն Բարձր Ու Վսեմ. Գեղեցիկ Ազրած Օրերի Ուսուցիչը», Աւանգարդ, 05.10.1980): Կարծում ենք, նրա այս խօսքերը մշտապէս արդիական են:

AN OVERVIEW OF HEGHINE KATSAKHIAN'S
PEDAGOGICAL AND MUSICAL ACTIVITY
(Summary)

NATALY HARUTUNIAN
harutyunyan.natalie@gmail.com

The author brings to the limelight the pedagogical activity of Heggine Katsakhian, who had a significant input in the development of a number of musicians and composers in Soviet Armenia and in the promotion of children's music.

Born in Tbilisi in 1908/09, Katsakhian studied in the newly inaugurated Yerevan Musical Studio under the able directorship of Romanos Melikian. In parallel, she attended the piano classes of Anna Mnatsakanian. After graduating from school, she started working as a piano and music teacher in a kindergarten while she continued her studies in the newly inaugurated Yerevan Conservatory.

In 1931 she graduated from the Conservatory and started working in the first professional music school in Armenia. She taught theory and conducted the school choir. Several renowned musicians graduated from this school, including Edward Mirzoyan, Alexander Harutunian, Adam Khudoyan, Ghazaros Sarian, Gagik Hovunts, Edgar Hovhannissian, Robert Amirghanian, Martin Vartazarian and many others.

The author narrates the dedication of Katsakhian to music and pedagogy and the effort she put into persuading Armenian composers to compose children's songs and music.

Katsakhian's main contribution, however, was in the field of school textbooks. After dedicating herself totally to schoolwork in 1932, she published her methodology textbook, *Solfeggio* in 1959. This was the first musical textbook that included Armenian compositions. In some fifteen years the book had seven reprints with a total of over thirty-five thousand copies, and it is still being used in Yerevan and musical schools elsewhere.

The author assessed the textbook along with a number of similar Armenian textbooks that were published after 1874 and asserts that Katsakhian approached Armenian music teaching in an innovative way and enriched its traditions.